

СТАНОВИЩЕ

на доц. д-р Ростислава Георгиева Годорова-Енчева
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”

относно дисертационен труд на тема

**„Късносредновековната проповед: красноречие в думи и образи
(Рилският дамаскин, РМ 4/10 от библиотеката на Рилския манастир, втората
половина на XVII век)”**

за присъждането на образователната и научна степен „доктор”
по област на висше образование 2. Хуманитарни науки,
професионално направление 2.4. Религия и теология
(Старобългарска книжнина)

на **Николина Александрова Александрова**

Дисертационният труд на кандидата обхваща 189 страници текст, структуриран в заглавна страница, съдържание, предговор, уводна част, изложение в три глави и заключителна част, справка за приноси, списък със съкращения, списък на първични извори и библиография, и илюстрации.

В предговора (с. 4-5) авторът Николина Александрова мотивира избора на тематиката на изследването, обяснява значението ѝ за изучаването на дамаскинарската литература и очертава мащаба на извършените проучвания по дисертацията.

Уводът (с. 6-17) е разделен на две части, първата от които представя класификацията, локализацията, датировката и украсата на Рилския дамаскин, докато втората формулира обекта, целта, задачите и методите на изследването. Тези основни параметри ясно очертават една предварителна представа за характера, насочеността и приносния потенциал на дисертацията.

Първата глава на изложението (с. 18-64) е триделна и разглежда късносредновековната проповед и нейните трансформации през XVII в., навлизането на късносредновековните омилетични произведения в България, както и връзката между слово и образ през призмата на проповедта и художествената традиция за украсата на ръкописната книга през XVI-XVII в.

Втората глава на дисертацията (с. 65-114) е двуделна, с добавено приложение и е посветена на кодикологичните, палеографските, езиковите и текстологичните особености на Рилския дамаскин. Изводите от тази част на изследването (с. 101-102) сочат, че датировката на РлД следва да бъде определена към края на XVII в., а атрибуцията му – към Карлово-Кукленската школа, а преводът му следва сравнително точно оригиналния гръцки текст. Приложено е (с. 103-114) издание на увода на „Словото за превеликите чиновначалници Михаил и Гавриил“ по преписа РлД, л. 324 – 328 и по гръцкото печатно издание.

Третата глава на изследването (с. 115-148) е триделна и разглежда украсата на Рилския дамаскин в контекста на илюстрираните архаични светогорски дамаскини. Основната задача тук е да се направи изкуствоведски анализ на миниатюрите на РлД, изясняващ тяхната функционалност и богословско значение. Търси се и конкретното място на украсата на кодекса сред останалите подобни нему, за да се изяснят типологическите особености на украсата на преписите на „Съкровище“ на св. Дамаскин Студит. Сравнителният анализ на миниатюрите от РлД с тези от вече атрибутирани ръкописи подпомага локализацията на Рилския дамаскин, която е обект на дискусии. Заради сходствата в украсата, за сравнение е привлечен октоих ЗГБ64. Първият дял на главата (с. 118-121) представя основните принципи в украсата на дамаскинарските сборници и обвързаността между календарната подялба на сборника и художествената украса. Вторият дял (с. 121-140) разглежда и анализира двадесетте миниатюри в Рилския дамаскин. Третият дял (с. 140-148) е посветен на миниатюрата към „Слово за великите чиновначалници Михаил и Гавриил“ от л. 324а на Рилския дамаскин, заради нейното значение по отношение на онагледяване връзката образ – текст – св. Литургия.

Прави впечатление, че изкуствоведският анализ на иконографските схеми на празниците е направен бегло, особено що се касае до Господските празници. Една по-обширна справка и цитиране на основната и наложена научна литература по темата биха подпомогнали настоящото изследване и биха задълбочили изводите му. По отношение на сюжета „Възкресение Христово“ не се споменават произходът на сцената „Слизането на Христос в ада“ и различните типове на композицията ѝ – все неща, изяснени в основоположния труд на Kartsonis, A. *Anastasis: the Making of an Image*. Princeton: Princeton University Press, 1986, например. Така биха се очертали по-ясно приликите и разликите в разглежданите миниатюри. По отношение на сюжета „Възнесение Господне“ също е пропусната съществуващата богата библиография относно иконографската му схема, нейните основни типове и техния произход.

Справката с Dewald, E. "The Iconography of Ascension", *AJA*, 19, 1915, pp. 277-319 би подпомогнала тази част от изкуствоведския анализ.

Неразбираем е за мен терминът „противопожарни колела“, използван на с. 137. Цялото изречение „Есхатологичният смисъл на композицията е подчертан и от изображението в Славата на Христос – тетраморф с противопожарни колела, описани в текстовете Еез. 1 :4-25 и Откровение 4: 7-8.“ е директен цитат (неотбелязан като такъв в дисертацията) от статия за иконографията на „Възнесение Господне“ в сайта „Добротолюбие.ком“ (<https://bit.ly/3kUvB3Q>). Тази статия е лош превод от руски език на текст на Св. Липатова от сайта „Православие.ру“ (<https://pravoslavie.ru/1361.html>), в който на същото място се говори за „огнени колела“. Знайно е, че в изображенията на Тетраморф присъстват образите на ангелските сили „престоли“, които са представени под формата на крилати колела с очи, обикновено оцветени в червено. Описанието им като „противопожарни колела“ в научен труд с богословски характер е недопустимо.

По отношение на централния сюжет на Христовото Преображение също липсва основна библиография по темата за иконографската му схема, произходът ѝ и значението ѝ. Andreopoulos, A. *Metamorphosis: The Transfiguration in Byzantine Theology and Iconography*. Crestwood: SVS Press, 2005 е само един от централните източници по темата. Празничното и богословското значение на сюжета са представени повърхностно.

И в тази глава, и в предходните, както и в автореферата, се забелязва разнобой в терминологията и именуването - на няколко пъти Господ Иисус Христос е именуван „христос“, библейски персонажи са именувани различно (например, св. пророци са ту „Мойсей и Илия“, ту „св. пр. Мойсей и св. пр. Илия“) и много други подобни. Всичко това, както и допуснатите на много места стилистични и дори правописни грешки (като непрекъснатото объркване на пълен и кратък член, например), създава впечатление за бързане, за недостигнало време за окончателна редакция на дисертационния труд, което може да обясни несвършенствата. Главата с изкуствоведския анализ на миниатюрите е най-пострадала от това бързане и затова тя има нужда от преработка.

Заклучението (с. 149-155) съдържа основните изводи на дисертацията и е последвано от справка за приносите на научното изследване (с. 155-156). Изводите в заключението са категоризирани в няколко проблемни кръга. По отношение на тези относно украсата на Рилския дамаскин смятам, че те могат да бъдат по-лаконично, по-прецизно и по-задълбочено от богословска и изкуствоведска гледна точка формулирани. Притеснително звучи изречението „Те пречупват през призмата на

Православието образите, въведени в гръцкото издание и ги реализират чрез наследената традиция за украса на ръкописната книга“ на с. 154, защото то кара читателя да остане с чувството за разлика между „гръцка“ и „православна“ трактовка на образите, което е недопустимо. Дисертантът извежда четири приносни момента в изследването, които са добре формулирани и ясно показват силните страни на дисертационния труд.

В приложението към дисертацията (с. 181-189) се съдържат илюстрации на миниатюри от разглежданите кодекси, както и образци от почерците на писачите.

В един дисертационен труд винаги могат да бъдат отбелязани несъвършенства от различен характер и величина, както и да бъдат отправени повече или по-малко забележки и препоръки. Сигурна съм, че допълнителната работа по темата, която докторантът би положил, в случай че реши да задълбочи направените анализи, за да публикува труда си, ще доведе до неговото усъвършенстване. Това важи особено за изкуствоведския анализ на празничните сцени.

Авторефератът към дисертацията (39 с.) отговаря на формалните изисквания за структура и съдържание, а дисертантът притежава необходимия минимум научни публикации.

В заключение бих искала да кажа, че считам представения дисертационен труд за защитим и гласувам положително за присъждането на образователната и научна степен „доктор“ на кандидата Николина Александрова Александрова.

27 септември 2020 г.

Доц. д-р Ростислава Тодорова-Енчева